תלמוד בבלי · אחרונים · מראית העין · סדר קדשים

מראית העין על חולין

רבי חיים יוסף דוד אזולאי [החיד"א]

ספריית אור ברסלב · or-breslev.co.il

מראית העין על חולין

רבי חיים יוסף דוד אזולאי [החיד"א]

מקור הטקסט: ספריא · רישיון: לפי המהדורה: נחלת הכלל או Creative Commons

התכנים שלפניכם נאספו, מוינו, סוננו ונערכו בעמל רב ובמסירות על ידי צוות פרויקט 'אוצריא' (otzaria.org).

לקריאה באתר, עם המפרשים והמקורות ליד כל שורה: https://or-breslev.co.il/library/מראית-העין-על-חולין/
הקובץ נוצר ב־16 בנובמבר 2026 מגרסה v38-202611162349 של הספרייה.

תוכן העניינים

דף ה. 4
דף ו. 5
דף ז: 5
דף ט. 5
דף כד. 5
דף לז: 5
דף מד: 6
דף מט. 8
דף נט: 8
דף ס. 9
דף פד. 9
דף פד: 10
דף פו. 10
דף פז. 11
דף פח: 11
דף פט. 12
דף צא. 14
דף צא: 14
דף צה: 16
דף צט: 16
דף קי: 16
דף קכ. 16

דף ה.

על פי הדבור שאני. ראיתי בספר חדש זה שמו ספר יד נאמן שכתב וז"ל הקשה מהרש"א כיון דע"פ הדיבר היה אמאי לא נימא דהוגד לו ע"פ הדיבר שהיה דבר מותר מזבוח עובדיה כדלעיל ואין מקום לתמיהתו כלל דהא דזביחת עובדיה לא קיימא כלל כדלעיל ואדרבי יהודה קמשני דקים ליה דמבי טבחי דאחאב הוה מייתי ובהכי יבוארו דברי רש"י ואין מקום לתמיהתו בפירש"י במהדורא בתרא עכ"ל בקצור ודברי מהרש"א ז"ל אין ספר אצלי לעת הלום:

אמנם מ"ש דאין מקום לתמיהתו דהא דזביחת עובדיה לא קיימא כלל לישר"י לן מר דהא לעיל דחינן לה מטעם דיהושפט לא הוה מפליג נפשיה מאחאב והא לא שייך גבי אליהו הנביא זכור לטוב. ומ"ש דארב יהודה קא משני דקים ליה דמבי טבחי דאחאב מייתי זו היא שקשה מעיקרא דאמאי מייתו מבי טבחי דאחאב ולא מייתו מזביחת עובדיה ואמאי ה' התיר לו דבר איסור ומהא תפשוט דשחיטת מומר מותרת ומסייע לרב ענן. וזהו אם קבלה ביד רב יהודה דמבי טבחי דאחאב מייתו. ואם מסברא קאמר רב יהודה דהותר לו ע"פ הדיבר קשה קושית מהרש"א דאמאי לא קאמר דע"פ הדיבר ידע דהוא מזביחת עובדיה וזאת לפנים בפתח עינים כתבתי בענין זה ע"ש ויראה המעיין דעדין יש לצדד בענין ודילמא עורבים שם אנשים וכו' עמ"ש בקונטריס דבש לפי דף נ"ו כמ"ש בסוגיא זו בס"ד:

קרי לה נערה וקרי לה קטנה. כתבו התוספות פ"ב דסוטה דריש נערים שהיו מנוערים מן המצות והכא לא שייך למדרש הכי וכתב בספר יד נאמן הנזכר רצונם דבשלמא גבי נערים בגנותן דבר הכתוב וכו' אמנם אכתי הדבר קשה לדבריהם. דהא מסקינן התם לא מפרש מקומם הכא מפרש מקומם וצ"ע עכ"ל ולק"מ דהתוספות יהבי טעמא דגבי נערה קטנה לא שייך למדרש כי התם דדריש מנוערים מן המצות. והש"ס התם קאמר טעמא דלא דריש נערים מעיר נעורן דמפרש מקומן ופשוט אלו בני אדם שערומים בדעת ומשימים עצמן כבהמה אפשר דדוד הע"ה דרך תפלה מתפלל תושיע ה' דרש"י ז"ל פירש דכאי רוח וכתב רבינו האר"י ז"ל דהעניו שם י"ה שומרו וז"ש תושיע ה'. א"נ דזהו מעלת אלו כי תושיע ה' כי כך היא המדה דשם י"ה שומרו ואמר חוץ ממומר לי"נ ומחלל שבת ואפשר רמז ר"ת מן מחלל נסך שאלו אינם בכלל. וגם תיבת מן עצמה היא מקצת למעוטי הנך:

דף ו.

אשכחיה ההוא סבא וכו'. בפתח עינים דקדקתי לי"מ דהוא אליהו אמאי לא פסקו הלכה כר"מ ושם תירצתי ונראה להוסיף עוד דמוכרח דאין כונת אליהו זכור לטוב להכריע דהלכה כר"מ דחייש למיעוטא דא"ה אמאי המתין עד הך עובדא הול"ל מקמי הכי דיש לחוש כר"מ ודוק:

דף ז:

ואמר רבי יוחנן למה נקראו כשפים וכו'. עמ"ש בספר יד נאמן שיש להשיב על רוב דבריו:

והוא דקאזיל לדבר מצוה. מהרש"א הקשה ותירץ ומ"ש בספר יד נאמן לתרץ משם בנו אינו כלום ושוב ראיתי מ"ש הרב עיון יעקב ז"ל:

ואמרו על ר' פנחס מימיו לא בצע על פרוסה שאינה שלו. פירש"י ז"ל ברכת המוציא וכתב מהרש"א אבל משלמה שאינה שלו בצע. ובספר יד נאמן כתב דאיכא למשמע כמה דינים וכו' וטרח ללא צורך כמבואר ואעיקרא לי הדל נראה דרבי פנחס בן יאיר לא בצע אשלימה דאחריני דלדידיה שלא היה נהנה אפילו מסעודת אביו אפילו אי הוה שלימה חשיב דליכא אלא פרוסה ובוצע על פרוסה שלו ואעיקרא לא היה בא לזה שלא היה מסב עם אחרים ונפל היסוד וזה פשוט בעיני:

דף ט.

אמר רב יהודה אמר רב ת"ח צריך שידע ג' דברים כתב שחיטה מילה. וסימן לדבר זית רענן קרא ה' שמ"ך ר"ת שחיטה מילה כתב:

דף כד.

מכאן לתלמיד שלא ראה סימן יפה במשנתו ה' שנים וכו'. אפשר רמז כי שנים ה' ס' חדשים הם במנין אדני והשכינה בעזרו שיראה סימן יפה במשנתו כי תורה שבע"פ היא נגד השכינה שהיא שם אדנ"י:

דף לז:

שלא הרהרתי ביום וכו'. כתבו התוספות וא"ת מאי רבותיה דיחזקאל והלא כל אדם נמי אסור כדאמרינן ונשמרת מכל דבר רע שלא יהרהר ביום וכו' וי"ל דא"ה חשיב ליה

רבותא משום דאמרו פ' ג"פ ג' דברים אין אדם ניצול מהם בכל יום הרהור עבירה וכו' עכ"ל ודבריהם אינם מובנים וכבר העיר בספר יד נאמן אלא שלשונו אינו מכוון ונראה שכונת התוספות דאין אדם ניצול מהרהור עבירה ומוזהר לדחותו מיד שלא יבא לידי טומאה וע"ז נאמר ונשמרת וכו' והיינו רבותיה דיחזקאל שלא בא לתחילת הרהור ועדיף מכל אדם שהיה ניצול מהרהורי עבירה לגמרי ודוק הטב דזה בכלל מ"ש שלא הרהרתי ביום כלומר מכל וכל וריח הרהור לא עדת ביה והיינו רבותיה מה שכל אדם אינו ניצול מתחילת הרהור וק"ל. ועוד יש לצדד בכונת התוספות כאשר יראה המעיין ואין להאריך:

דף מד:

רבי אלעזר כי הוו משדרי ליה(י) מידי מבי נשיאה לא שקיל וכי מזמני ליה לא אזיל אמר לא בעי מר דאחי דכתיב ושונא מתנות יחיה. אפשר דבזה נתן טעם למאי דלא שקיל כי משדרי ליה וגם לא הוה אזיל כי מזמני ליה ורמז דכתיב ושונא מתנות לשון רבים דהיינו בין אם שולחים לו מתנה בין אם נותנים לו לאכול ולשתות. אמנם רבי זירא הוה אזיל כי מזמני ליה אמר אתייקורי וכו'. ואפשר דרבי אלעזר ורבי זירא פליגי בפלוגתא דת"ק ורשב"ג פ"ק דבתרא קרקע שאין בו דין חלוקה ד' אמות לכל א' אין כופין לחלוק ואם אומר טול ד' ואני ג' שומעין לו רשב"ג אומר אין שומעין לו וקאמר בגמרא דטעמיה דרשב"ג דאמר אי בדמי לית לי דמי אי במתנה לא ניחא לי דכתיב ושונא מתנות יחיה והרי"ף ז"ל פסק כרשב"ג והרא"ש בשם ר"ח פסק כת"ק וכתב בשיטה מקובצת דטעמיה דת"ק דאין זה מתנה דלתועלת עצמו הוא מכוין דניחא ליה בפחות משיהא הכל בשתוף וכ"כ בסמ"ע סימן קע"א ס"ק כ"ד. ובהא אפשר דפליגי דרבי אלעזר סבר כהרי"ף דהלכה כרשב"ג דאין שומעין לו משום ושונא מתנות יחיה ומשו"ה אמר להם הטעם לא בעינא לכו דאחי דכתיב ושונא מתנות יחיה כלומר אני סובר דהלכה כרשב"ג דבכל גונא כל שלוקח מתנה מיירי ביה קרא ומשו"ה כתיב ושונא מתנות בלשון רבים לומר בין שהוא מתנה גמורה בין שגם הנותן יש לו הנאה קרינן ביה ושונא מתנות וכדעת הרי"ף ז"ל דהלכה כרשב"ג. אמנם ר' זירא ס"ל כדעת ר"ח ז"ל דהלכה כת"ק דאין בזה משום ושונא מתנות כיון דגם הנותן יש לו תועלת ולהנאת עצמו הוא עושה ולזה הוה אזיל אמר אתייקורי הוא דמתייקרו בי ולתועלת והנאת עצמם הם עושים ואם כן לא שייך ושונא מתנות ואדרבא קרא דייק ואמר מתנות לשון רבים רמז דיהיו מתנות בין לנותן בין למקבל דהנותן אין לו תועלת והוא מתנה גמורה אבל הכא דאתייקורי מתייקרו הם עושין להנאתם וכדעת ת"ק כדפסק ר"ח:

ואכתי יש להעיר דכיון דהנותן דורון לת"ח הוא כמקריב בכורים כדאמרינן פרק שני דייני וכתבו שם התוספות משם תנא דבי אליהו דהנותן דורון לת"ח הוא כקרבן ומכפר עונותיו וא"כ ר' זירא דסבר דהלכה כת"ק גם כי משדרי ליה מידי מבי נשיאה הו"ל למשקל כיון דבזה הנשיא מקריב דורון ומתכפר לו. ונראה דאה"נ דאם היה כונת הנותן בשביל זה שרי ליקח ואין בזה משום ושונא מתנות אמנם זהו בשכר העה"ב והנותן אינו חושב בזה רק כונתו לתת מתנה ולזה לא היה מקבל וז"ש הכתוב ושונא מתנות דכיון דלמקבל ולנותן הוא מתנות הגם דיש שכר עה"ב הוא מכוין למתנה ואין דעתו לזכות לעה"ב קרינן ביה ושונא מתנות יחיה והשתא דאתית להכי נימא דגם רבי אלעזר לא פליג לענין דינא וגם הוא סובר דאם הנותן מכוין להנאת עצמו ותועלתו שרי אך היה רוצה לברר הדבר בלי ספק ומשו"ה אמר להו לא בעי מר דאחי דכתיב ושונא מתנות ואי הוה מהדר ליה אין זה מתנה דזה כבוד לי אם יבא אצלי ואם מקבל מתנה אני מקריב קרבן. אז גם רבי אלעזר הוה שקיל ואזיל. אך הנשיא שתק וש"מ דכל כונתו למתנה ומשו"ה נמנע. אך ר' זירא אזיל בתר אמדנא גלויה ומפורסמת דבמתנה דמשדרי ליה על הרוב אין דעתם לשכר העה"ב ולשם מתנה גמורה הם מכוונים ולהכי לא הוה שקיל. אך כי מזמני ליה דהדבר פשוט דמתייקרו ביה אזיל:

וחזה הוית להרב עיון יעקב ז"ל שכתב וז"ל כי הוו מזמני ליה אזיל אפשר דר"א לא הוה אזיל כי הוו מזמני ליה כדמצינו באנשי ירושלים שלא היו יושבין בסעודה עד שידעו מי ישב עמהן משא"כ רבי זירא דהיה עניו יותר מדי וכו' עכ"ל ועם האדון הסליחה דכפ"ז רבי אלעזר היה גונב דעת הבריות דאמר להו דלא אזיל משום ושונא מתנות יחיה ואינו כן אלא דחשש שלא יהיו אנשי כבוד היושבין עמו. ותו דמוכח דאפילו ידע מי מסב אצלו לא אזיל. ולזה אפשר לומר דכיון דזמנין יתכן דלא היו אנשי כבוד ולכן עבד מילתא פסיקתא שלא לילך כדי שלא לפגום בכבוד אחרים וא"ל משום ושונא מתנות והוא דוחק. ותו ר' זירא דהיה עניו יותר מדי לא הוה ליה למימר אתייקורי הוא דמתייקרו בי אלמא בפיו הוא היה אומר שהוא חשוב הרבה דהנשיא מקבל שבח ותפארת לו שהוא הולך אצלו ובזה פיו ולבו שוין. וזה אינו מקביל למה שהיה עניו יותר מדאי. ואיני יודע אמאי נכנס הרב ז"ל בזה. בדבר שטעמם גלוי וידוע והם ע"ה גלי לן טעמייהו כמו שמבואר בדבריהם:

דף מט.

כה תברכו את בני ישראל רבי ישמעאל אומר למדנו ברכה לישראל מפי כהנים לכהנים עצמן וכו'. אפשר במ"ש הרב כלי יקר ז"ל עה"ת דהקב"ה נתן לכהנים כ"ד מתנות כהונה ועוד מתנה כ"ה שמברכין לישראל והם מתברכין ע"ש. והיינו דרמז בכאן רבי ישמעאל כ"ה תברכו את בני ישראל פירוש כ"ה שהיא מתנת חמש ועשרים לכהנים ולזה אמר לכהנים עצמן לא למדנו שהיא מתנת כ"ה. ומשו"ה אמרו ישמעאל כהנא מסייע כהני מסייע לשון הוה כמ"ש התוספות דתמיד הם מתברכין והיא מתנה כ"ה:

ויש להעיר דכיון דמסורות בידינו כל המברך מתברך ורבי ישמעאל עצמו בירושלמי ס"פ אלו דברים אשכחן דברכו גוי ואמר לו כבר מילתך אמורה ואברכה מברכיך. א"כ אמאי אצטריך שיברכם הקב"ה ומלבד הפשוט דואברכה מברכיך היא ברכה כוללת וזוהי ברכה פרטית. עוד יש להרחיב הדבר במ"ש במגילה דף ז"ך דרב בירך לרב הונא יהא רעוא דתיטום בשיראי ואקיים ביה שמע רב ואקפד אמר לא אמרת לי כי ברכתיך וכן למר והוינן בה מכדי הא אמרו רז"ל כל המברך מתברך ואמאי היה צריך לומר וכן למר וניחא לן דהגם שיתברך יהיה ברכה אחרת אבל אינו מוכרח שיהיה מעין ברכותיו אבל אי הוה אמר וכן למר היה מתברך ברכה זו עצמה שברכו יהא רעוא דתיטום בשיראי. והשתא ניחא דהכהנים מברכים ישראל ברכה משולשת ואם היה דבעלמא שכל המברך מתברך היה איזו ברכה אבל לא היה כברכות אלו עצמן לכך ה' מברכן בפרטות שיתברכו מעין דוגמא. ורבי עקיבא סבר דסגי ואברכה מברכיך והקב"ה יברכם מעין דוגמא שהם מקיימין מצותו יתברך ועדיף ממי שמברך מעצמו ועמ"ש הרב עיון יעקב ז"ל ויש להשיב על דבריו ז"ל:

דף נט.

מפרי פי איש תשבע בטנו שלחו מתם הלכתא כותיה וכו'. כתב הרב עיון יעקב ז"ל כי מותר לאכול כדי לברר הוראתו ולכך הלכתא כוותיה כי מעשה רב ובפרט דעביד עובדא בנפשיה וכו' לכן שלחו דהלכה כוותיה ולא כרב אחאי אפ"ה הזהרו בשאר דברים שאומר כי מאיר עיני גולה הוא עכ"ל. ולי ההדיוט אין דבריו מחוורין חדא הא דקאמר דמעשה רב לכן שלחו מתם דהלכתא כוותיה. ואין נראה כן דלא משום דמעשה רב ועביד עובדא בנפשיה וכו' רק דבמערבא בלאו הכי הוו ידעי דכן הלכה. וזאת שנית מ"ש דיזהרו ברב אחאי בשאר דברים נראה דהעיקר כמו שפירש רש"י ז"ל לנהוג בו כבוד

ולדון לפניו בהלכה עד שיחזור בו ולא להתיר לפניו מה שהוא אוסר דמאיר עיני גולה הוא עכ"ד רש"י ז"ל והם דברים נכונים ופשוטים ואין להאריך:

דף ס.

בעי רבינא הרכיב שני דשאים זה על זה לרבי חנינא בר פפא מהו כיון דלא כתיב למינהו לא מחייב וכו'. מדקאמר בלשון לא מחייב מוכח דבעייתו היא לענין מלקות אבל איסורא ודאי איכא על דרך שכתב הרב פרי חדש י"ד סימן ע"ט ס"ק ו' דאע"ג דאין מזהירין מן הדין היינו לומר דמדין ק"ו לא מלקינן אבל לעבור על לאו מייתינן מן הדין. וא"כ הכא אסתפק ליה אי לקי דכיון דאסכים על ידייהו כמאן דכתיבא דמי. וכפ"ז יש להרגיש על רש"י ז"ל שכתב וז"ל לרחב"פ דאמר מדעתם יצאו דשאים למיניהם ולא נצטוו על כך מהו להרכיב זה בזה עכ"ל משמע דהבעיא היא אי שרי לכתחילה להרכיב זה תוך זה והרי לשון הש"ס הוא הרכיב וכו' מהו וכו' לא מחייב מוכח דמאי דבעי הוא אי מחייב מלקות אבל לענין איסורא פשיטא ליה דאין עונשין מן הדין אמרו לענוש אבל איסורא איכא. וכן יש לדקדק לכאורה על התוספות בשמעתין ועל רבינו שמשון פ"ק דכלאים משנה ז' דקשיא להו מאי בעי רבינא והא מתניתין היא אין מביאין ירק בירק ונדחקו לתרץ כמה תירוצים ומאי ק"ל דהבעיא היא אי לקי אבל איסורא פשיטא ליה דאיכא כדתנן במתניתין והכי דייק לומר לא מחייב והרב ישרש יעקב כתב בלשונו לא לקי ושקלא וטריא דידיה על המלקות ע"ש. ומרן בכסף משנה פ"א דכלאים דין ה' הקשה קושית התוספות ותירץ דמתניתין דאסרה היינו משום דסברא דלמינהו כי היכי דכתיב במעשה נצטוו כן אבל לרחב"פ בעי זהת"ד בקצור ולכאורה קשה דמאי אולמיא דרחב"פ דפליג אמתניתין בדבר היוצא לענין הדין דבדרשות בעלמא לא אכפת אבל מידי דנפיק לענין דינא לא מצי פליג וי"ל דר"ח בר פפא אית ליה איזה תנא דמסייע ליה ומשו"ה פליג אמתניתין והכי אמרינן בעלמא והיינו דבעי אליבא דרחב"פ ודוק:

דף פד.

אמר רבי יוחנן אבא ממשפחת בריאים הוה. פירש"י רבי יוחנן קרי לרב אבא עכ"ל והגם דרב שמו אבא מ"מ רבי יוחנן שהיה חבירו לא היה קורא אותו רב אלא אבא. ולא שכונתו לקרותו בשמו דגם לקרות אבא הוא כבוד כמ"ש תוספות ישנים סוף יומא ועמ"ש אני בענין זה בפתח עינים ברכות על דף מ"ז בס"ד וכתב הרב עיון יעקב ז"ל דהגם דאמר רב צריכים אנו לחוש לדברי זקן אפ"ה אמר רב גופיה בעירובין דף נ"ד אם יש לך הטיב לך

כי אין בשאול תענוג עכ"ל ונראה דשם רב איירי שלא יהיה כילי וקמצן לצמצם ביותר אלא אם יש לו ייטיב לו:

דף פד:

דרש רב עוירא זמנין א"ל משמיה דרבי אמי וזמנין א"ל משמיה דרבי אסי. הכי אמרינן בכמה דוכתי ונראה דרבי אמי ורבי אסי תרוייהו רבותיו וכמה מילי דאמרי תרוייהו חידוש אחד ולהכי זמנין אמר לה משום חד וזמנין משום אידך וקמ"ל דשרי למעבד כי האי גוונא דכבר נודע דתרוייהו קיימי בהדי הדדי וכי מדכר חד כאלו זכר עשה לשניה"ם בנעימים:

מאי דכתיב טוב איש חונן ומלוה יכלכל דבריו במשפט לעולם יאכל אדם וכו'. כתב הרב מהרש"א ז"ל בחידושי אגדות דהכי דריש לקרא טוב איש חונן לבניו ואשתו ולכבדם מלבושים נאים יותר ממה שיש לו דהיינו אם אין לו שיהיה מלוה בשבילם אבל דברים הצריכים לו יכלכל במשפט וכו' עכ"ל והנה הרב ז"ל אפיק תיבת מלוה מפשטו ופירש דאם אין לו יהיה לוה בשבילם ותיבת מלוה פשטה שיהיה הוא מלוה לאחרים לכן נראה דהכי פירושא דמילתא דמה שפוחת באכילה ושתיה דהוא פחות ממה שיש לו זה יוסיף לכבד אשתו ובניו ונמצא שמכבדן יותר ממה שיש לו דמה שפוחת שם הוא מוסיף כאן אבל אם אין לו אינו מחוייב ללוות מאחרים כדי לכבד לאשתו ובניו וזה פשוט. וכונת הכתוב הוא טוב איש חונן שיכבד אשתו ובניו בתחילה. ואחר זה אם יש לו ילוה לאחרים לקיים מצות אם כסף תלוה את עמי שהוא צדקה מעולה. ואעפ"י שיהיה חונן וגם ילוה לאחרים עם כל זה יכלכל דבריו במשפט שיאכל וישתה פחות ממה שיש לו:

דף פו.

כל העולם כלו ניזון בשביל חנינא בני וחנינא בני די לו בקב חרובין מע"ש לע"ש. אפשר לומר דרך הלצייי ורמז דכשיש צדיק בעולם הוא כמו צנור אחד דעל ידו יבא השפע וזה רמז כל העולם כלו ניזון בשביל פירוש דרך כמו שני שבילין ר"ל דרבי חנינא הוא צנור והוא דרך להביא השפע לעולם ובדיק בשמיה חנינה דעל ידו יחון וירחם ה' על העולם:

ויש להעיר דכי אמרינן כל העולם כלו היינו ממש כמ"ש המפרשים על נסח מלוך על כל העולם כלו דכל העולם אפשר לומר רובו ככלו אבל כי אמר כל העולם כלו היינו ממש כלו. והשתא ר' חנינא בן דוסא היה תלמיד ריב"ז והיה בדור תנאים ראשונים קדישי עליונין והיכי קאמר כל העולם כלו ניזון בשביל חנינא והאיכא בדורו כמה חסידים

ואפשר דבאותו דור הוא היה דוקא בצער זה דקב חרובין ושאר חסידים הי"ל די ספוקם ומשו"ה זכות ר' חנינא אהני ליזון כל העולם כלו. הגם שלא היה זכות אחר אבל אה"נ דגם עביד ומהני זכות שאר חסידים והיה מתרבה השפע בעולם אבל זכות ר' חנינא בן דוסא הוא העולה דדי לו בקב חרובין. והן הן מפלאות תמים דעים ובענין הגלגולים מתישבים כמה חקירות ועמ"ש הרב עיון יעקב ז"ל בזה ויש להשיב על דבריו ז"ל כאשר יראה הרואה:

דף פז.

איבעיא להו שכר מצוה או שכר ברכה למאי נ"מ לברכת המזון. כתב הרב ש"ך בח"מ סימן שפ"ב דמהרש"ל ז"ל כתב דשכר ברכה מדאורייתא קאמר אבל שכר ברכה מדרבנן פטור ולפ"ז חשיב בפה"ג ולא הטוב והמטיב והקשה מורינו הרב הגדול שארינו (בן בתו של מז"ה חס"ל זלה"ה) כמהר"ר אברהם יצחקי ז"ל דגם ברכת פה"ג דרבנן וכבר אני עני כתבתי בענין זה בשער יוסף בסופו סימן ז' ובפתח עינים כאן. ואחר זמן נדפס עפרא דארעא להרב מהר"י עייאש ז"ל הגהות על ארעא דרבנן ותירץ דשאני ברכת בפה"ג דאסור ליהנות מן העה"ז בלא ברכה וכו' וכבר כתבתי על דבריו בקונטריס יעיר אזן מערכת שי"ן אות ח' בס"ד ובענין זה כתבתי בכמה מקומות כמו שרמזתי במחב"ר י"ד סימן כ"ח בס"ד:

דף פח:

אמר רבא בשכר שאמר אברהם אבינו ע"ה ואנכי עפר ואפר זכו בניו לשתי מצות אפר פרה ועפר סוטה וכו'. אפשר דהורה בזה כח הדבור דהגם דאברהם אע"ה תמיד היה מחשיב עצמו כעפר ואפר וכך היה קבוע בלבו וכבר הי"ל דין ישראל ומחשבה טובה הקב"ה מצרפה למעשה עם כל זה לא זכו ישראל לשתי מצות עד שאמר בפיו ואנכי עפר ואפר דגדול כח הדבור ואמירה לגבוה. א"נ אפשר דאברהם אע"ה היה מקיים הענוה במחשבה וגם לא יבצר דזמנין היה מקיימה גם במעשה כמו שמצינו וישתחו אברהם לפני עם הארץ והעניו ניכר במעשה בישיבתו והליכתו ובהנהגתו. ועדיין היה חסר לו חלק הדיבור וכשאמר ואנכי עפר ואפר השלים הענוה במחשבה ודיבור ומעשה ולהכי בשכר שאמר ואנכי עפר ואפר דאז השלים כל חלקי הענוה במחשבה ודיבור ומעשה לפיכך זכו בניו לאפר פרה ולעפר סוטה:

א"נ אפשר דבשביל מה שאמר ואנכי עפר ואפר בשכר דבור זה לבד קים ליה לרבה

ברוח הקדש שזכו בניו לשתי מצות אבל שכר הענוה עצמה הוא דבר מופלא ואין ערוך אליו לפי שאברהם אע"ה הוא ידע בנפשיה חשיבותו בשמים ממעל לחש"ב ונגלה אליו ה' והמלאכים נגלים אפילו לשפחתו הגר. והמליכוהו עליהם כמ"ש אל עמק המלך וזכה לכתר מלכות ולכתר כהונה שנטלה כהונה משם וניתנה לו ולכתר תורה שהיו כליותיו נובעות חכמה וארז"ל שהיו מודיעים לו החידושי תורה שמחדשים בשמים. וכתב הרב עיר בנימין והוא מרז"ל שטעם איסור הגאוה לפי שאין להשתמש בשרביטו של מלך. ואברהם אע"ה דכביכול כתיב קונה שמים וארץ והקב"ה אמר לו בא ולבוש לבושי ואברהם זקן א"כ היה מקום דשרי להשתמש בשרביטו של מלך ועם כל זה בכל הגדולות שהיו לו ג' כתרים וכתר ש"ט בכל העולם והקב"ה נתן לו רשות להשתמש בשרביטו ובכל זאת במחשבה ודיבור ומעשה הי"ל ענוה גדולה וכתבו המפרשים דמ"ש ואנכי עפר ואפר היינו כשמעורבים עפר ואפר שאינו מועיל כלל. א"כ אפשר דבכוונה מכוונת אמר רבא בשכר שאמר ואנכי עפר ואפר כלומר עיקר ענותנותו אין ערך לשכרה אלהים הבין דרכה אבל בשכר הדבור לבד שאמר ואנכי עפר ואפר לזה זכו בניו לשתי מצות. ואפילו דממעלות הענוה היא שאין השטן שולט במי שהוא עניו כמ"ש הרב עיר וקדיש מהר"א ברוכים ז"ל דלכך מזמור לא גבה לבי הוא בסימן קל"א גימטריא ס"מ שאינו שולט במי שהוא עניו וכן ראיתי אחר זמן שכתבו גורי האר"י ז"ל. לכך זכו בניו לאפר פרה להרחיק הטומאה והסט"א מדה כנגד מדה. וזכו לעפר סוטה להרחיק הזנות והסט"א כמו שהעניו מסלק הסט"א. ונקט אפר פרה תחילה שהוא טהרה כוללת לכל. ואפשר אפר ר"ת אפר פרה רצונו גם עפר ר"ת עפר פרוצה רצויה ורוח הקדש הזמין בפה קדוש לומר ואנכי עפר ואפר דס"ת גימטריא קדוש:

דף פט.

אמר רבי יוחנן משום רבי אלעזר בר ר"ש כל מקום שאתה מוצא דבריו של רבי אלעזר בנו של רבי יוסי הגלילי עשה אזנך כאפרכסת וכו' נתתי גדולה לאברהם וכו' למשה ואהרן וכו' לדוד וכו'. פירשתי בעניותי דבמוט"ב תלתא ישא האדם כמה ק"ו כי הגאוה היא שלא להשתמש בשרביטו של מלך ואעא"ה הקב"ה נתן לו רשות וכתיב ואברהם זקן וכו' כמש"ל ומשה ואהרן מטה האלהים בידם דוד הע"ה כתיב כי ראיתי בבניו לי מלך כביכול עלי מלך כמו שפירשו ז"ל וז"ש נתתי גדולה לאברהם וכו' כלומר שנתתי לו רשות להשתמש בשרביטי וכיוצא למשה וכיוצא לדוד שאם הי"ל גאוה היה מקום לומר דשרי להו. וכל אחד מהם זכה לג' כתרים אברהם אע"ה כתר תורה וכתר כהונה

וכתר מלכות וכתר ש"ט עולה. משה רבינו ע"ה כתר תורה וכתר כהונה וכתר מ' וכתר ש"ט עולה. דוד הע"ה כתר מ' כתר תורה שהלכה כמותו וכתר ש"ט עולה. ועכ"ז היו ענוים ביותר. ובזה רמזתי מ"ש מאד מאד הוי שפל רוח שם רמז כי כל המדות הדרך האמצעי הוא המשובח חוץ מהענוה שהגדר האחרון הוא הטוב וז"ש מאד מאד הוי שפל רוח וכמ"ש הרמב"ם ז"ל. ואמר מאד מאד מטמין ברמז מאד ר"ת מרה אפר דם שיסתכל אד"ם שהוא ר"ת אפר דם מרה כמ"ש פ"ק דסוטה. ועוד מאד יסתכל ר"ת מאד משה אברהם דוד שהיו גדולי עולם בכל הכתרים ונשתמשו בשרביטו שנתן להם רשות ועכ"ז כמה היו ענוים ביותר. וזה ישים אל לבו האדם ויהיה שפל רוח בפני כל אדם הן מצד עצמותו והן מצד גדולי ישראל שנכתרו בכל הכתרים והיו ענוים הרבה ולז"א מא"ד מא"ד כדאמרן. ובזה רמזתי פסוק כי המצוה הזאת וכו' לא נפלאת היא וכו' לא בשמים היא וכו' כי קרוב אליך הדבר מאד בפיך ובלבבך לעשותו. הכונה כי יאמר האדם מה כחי כי איחל לשמור מצות הקב"ה כי רבו כמו רבו הן וסדריהן וענפיהן לז"א לא בשמים וכו' כי קרוב אליך הדבר מאד מאד רמז שתהיה עניו ותסתכל מאד ר"ת מרה אפר דם וגם תשים לב מאד ר"ת משה אברהם דוד גדולי עולם והיו ענוים ואם תהיה עניו באמת וז"ש מאד בפיך ובלבבך אז לעשותו תוכל לקיים הכל. א"נ אם תהיה עניו תוכל להיות שלם בפיך בתלמוד תורה בדיבור ובלבבך במחשבות טהורות לעשותו בקיום המצות כי העניו אין סט"א שולט בו כמש"ל והוא מרכבה לשכינה וכאלו הקריב כל הקרבנות וא"כ בענוה אמיתית אתה יכול לקיים כל התורה ולידבק בו. ואפשר לרמוז בפסוק כי פעל אדם ישלם לו פעל ר"ת פה עשיה לב אדם שהוא עניו וידע אדם ר"ת אפר דם מרה והוא במחשבה דיבור ומעשה ישלם לו וגם רמז שבזה ישלים תקון נפשו ור"ת כי פעל אדם אכ"פ וס"ת כי פעל אדם ישלם לו גימטריא אחורים דשם אדני שהוא מרכבה לשכינה וגם גימטריא ענו:

אמר ר' יצחק מ"ד האמנם אלם צדק וכו' מה אומנותו של אדם בעה"ז יעשה עצמו אלם. אפשר במשז"ל מי שרוצה לקנות עולמו בזול ישמור לשונו וז"ש מה אומנותו של אדם בעה"ז כי כמו שעושה אומנות להרויח כן יהיה אומנותו להרויח ובזול שיעשה עצמו אלם. וכתב רבינו מהרח"ו זלה"ה דבכל דיבור נגרע מחייו ולכן אומנותו להרויח יעשה עצמו אלם ובזה מרויח החיים. וכתבנו בדרושים דכשם דבדברים בטלים הוא מפסיד החיים. כל קבל דנא מדבר בתורה הוא מוסיף חיים וז"ש רבי יצחק יכול אף לד"ת שכל דיבור גורע חייו ח"ו ת"ל צדק התורה תדברון כי אדרבא נותנת לו חיים כדכתיב כי היא חייך. יכול יגיס דעתו אם זכה לזה לעסוק בתורה ולהיות כאלם במילי דעלמא ויחשוב

גנות שאר בני אדם ת"ל משרים תשפטו בני אדם שידון לכף זכות לבני אדם כי יצר סמוך יפתה גם יוכל להכשילם וז"ש משרים תשפטו בני אדם דהיצה"ר יש לו כמה הטעאות וכמה תחבולות וצריך לדון לכף זכות ולתת הודאה אם זכית לזה. והרב עיון יעקב כתב דרב נחמן בר יצחק אזיל לשיטת אביו דאמר לא מינה ולא מקצתה ע"ש. ולי ההדיוט רב נחמן בר יצחק לאו בריה דרבי יצחק הוא כדמוכח בתעניות דף כ"א שאמר רב נחמן בר יצחק מוטב שיבא מנה בן פרס וכו' ע"ש ובפירוש רש"י ז"ל ופשוט:

דף צא.

מכאן לצדיקים שחביב עליהם ממונם. פירש רבינו האר"י ז"ל שהממון בא ממה שמשפיע הקב"ה להם מן השמים וכיון שהוא שפע הבא מלמעלה זהירין מאד שלא לזלזל בו:

דף צא:

כתיב ויקח מאבני המקום וכתיב ויקח את האבן א"ר יצחק מלמד שנתקבצו וכו'. כתבו התוספות כתיב ויקח מאבני המקום וכתיב ויקח את האבן לפי פשוטו יש לפרש שלקח אבן אחד מאבני המקום עכ"ל. לכאורה קשה דכפי דברי התוספות חלף הלך דרשת הש"ס דבקרא לק"מ דכתיב מאבני והדר כתיב האבן דפירוש שלקח אבן מאבני המקום ומהיכא יליף שנתקבצו וכו' אטו התוספות באו לסתור דברי הש"ס ואם רצונם להקשות בש"ס הול"ל תימא דפשטיה דקרא אבל בנסח האי לישנא דכתבו מוכח דבאו לפרש דברי הש"ס. ואפשר לומר דהתוספות הרגישו דאמאי הוצרך הש"ס לומר כתיב ויקח מאבני המקום וכתיב ויקח את האבן תיסגי לומר ויקח את האבן א"ר יצחק מלמד שנתקבצו וכו' דזיל קרי בי רב דברישא כתיב מאבני והדר כתיב ויקח את האבן והדבר מובן מבלי שיאמר כתיב ויקח מאבני המקום. לזה כתבו משום דלפי פשוטו יש לפרש שלקח אבן א' מאבני המקום להכי אתא הש"ס ואמר כתיב ויקח מאבני המקום וכתיב ויקח את האבן לאפוקי הס"ד דלקח מאבני המקום דאי הכי מאי אתא לאשמועינן שלקח אבן מאבני המקום פשיטא אלא מהיכא יקח האבן ודאי מאבני המקום והול"ל ויקח אבן וישם מראשותיו אלא מלמד שנתקבצו ונמצא דהוצרך לומר ויקח מאבני המקום ללמדנו דרשא זו דנתקבצו ומשו"ה נקיט הש"ס כתיב ויקח מאבני וכתיב ויקח את האבן להעיר דאין לפרש כפשוטו. ודע דרגילי בעלי הפרשי"ם במקום שאומר הש"ס מלמד וכו' למצוא איזה דין. ולפ"ז דרך אסמכתא ודרך דרש אפשר במ"ש הרב שיירי כנה"ג שהיו

מוכרים מצות נטילת לולב בבה"כ ורב המקום נפשו אוותה לזכות במצוה והתנדב סך מה ובא אדם א' והוסיף עליו וקנה המצוה ואמרו לו מדוע ככה עשית להוסיף על הרב וזה זלזול כבוד. והשיב איש זה הרב גדול כבודו אענדנו עטר"ות ויעז"ר אבל לקיים מצות ה' אני חייב בכבוד ה' ורצוני לזכות במצוה ושבחוהו רבנן עכ"ד. ומעין דוגמא פירש הרב הגדול מהר"ר מאיר ערמה ז"ל בנו של הרב העקידה ז"ל פסוק מחמס אחיך יעקב תכסך בושה כלומר ממה שאתה אומר שאחיך יעקב עשה לך חמס שלקח הבכורה מזה עצמו תכסך בושה שהוא נתאמץ לזכות במצוה ואתה בזית אותה עכ"ד. והשתא אלו האבנים מסתמא יש בהן גדולים וקטנים וכיוצא יש הפרש אחר ביניהם ואם כן מה זה היה שכלם נתקבצו וזאת אומרת עלי יניח הצדיק ואף האבן קטן ושפל וירוד היה אומר עלי יניח וסוף דבר משמיא עבדי רעותייהו ונעשו כלן אבן א' שיזכו כלן ומזה נלמוד דין שבדבר מצוה אפילו הקטן צריך שישתדל לזכות במצוה ולא יסוג אחור מפני כבוד הגדול דבדבר מצוה כל אחד ישתדל לזכות לעשות מצות ה' על דרך שהשיב אותו שהוסיף על הרב במצות נטילת לולב וז"ש מלמד שנתקבצו כלן וכו' ללמד דין דלזכות במצוה קטן וגדול שוים. ואם זה הוא באבנים שאינם מצווים ק"ו לבני אדם שהם מצווים במצות:

וראיתי להרב עיון יעקב ז"ל שכתב וז"ל לכאורה רבי יצחק אינו מתרץ כלל הקושיא אלא מכח התנא וא"כ מה חידש רבי יצחק ואפשר דרבי יצחק לא ס"ל כהאי תנא שכלן נבלעין באחת אלא ס"ל כמ"ש התוספות לפי פשטו שלקח אבן אחת מאבני המקום והא דאצטריך קרא לכתוב מאבני כלל להראות שנתקבצו כל האבנים למקום א' וכל א' אומרת עלי יניח צדיק את ראשו ונראה שזה כונת התוספות עכ"ל. ומאי דקשיא ליה למר מה חידש רבי יצחק לק"מ דרבי יצחק פירש לנו עוצם כונת הא דתנא כלן נבלעו באחד והוא פירש מאי דקשיא בכתוב ומלמד שהם נתקבצו וכו' ומשמיא בעו לזכות לכלן ונבלעו כלן באחד ובזה מובן התנא והש"ס סידר הענין וממילא מובן דרבי יצחק לפרש תנא אתא ומעין דוגמא בסמוך דקאמר הש"ס דרבי עקיבא שאל לר"ג ורבי יהושע כתיב ויזרח לו השמש והש"ס השמיט תשובת ר"ג ורבי יהושע ומייתי דרבי יצחק אמר שמש הבאה בעבורו וממילא מובן דזה השיבו ר"ג ורבי יהושע. ומ"ש הרב ז"ל אינו נח לי חדא דאינו מתישב דאתא קרא לומר מ"ש האבנים ולא יצא שום פועל רק יעקב אע"ה נטל אבן א' שרצה. ותו דרבי יצחק הו"ל לומר כמה דתנא דכלן נבלעו והיה מתישב הענין והכתוב ואמאי נטה לפשטיה דקרא והניח מאי דתנא והניח הדבר בלי טעם וריח. ומ"ש שזה כונת התוספות לכי תדוק התוספות כתבו אפכא לפי פשטו ומוכח דהדרשא אינו כן ודוק הטב:

דף צה:

לא ידיע לי מידי דרביה אנא וכו'. משום שהי"ל זלזול לגבי בני הישיבה דרבי יוחנן לא חשיב ליה כרב לכך עבד הכי וכמ"ש הרב עיון יעקב ז"ל ויען הקב"ה מדקדק עם חסידיו לא איסתייע מילתא דרבי יוחנן יכתוב לו לקדם רבינו דסבר דנח נפשיה כמ"ש בסמוך ואתרמי דשדר ליה חושבנא טרפיות ר"ת חט וא"ש ההי"ב ועמ"ש הרב כנה"ג בתשובות בח"מ סימן נ"ח דף מ"ח דדבריו קשים ויש לישב ועיין יעיר אזן דף ק"ו ע"ג:

דף צט:

ולבטיל ברובא. עמ"ש בקונטריס ככר לאדן דף ר' ע"ב בס"ד:

דף קי:

אי הוית בי רב יהודה אחוי לך חורפאי. כי שמואל קרי לרב יהודה שיננא ולחד פירושא היינו חריף ועמ"ש אני עני בפתח עינים בס"ד ובהא דקרי ליה שיננא יש פירוש רבינו האיי גאון ז"ל וכתבתי בעניותי על זה בקונטריס יעיר אזן מערכת שין דף ס"ז בס"ד ע"ש:

דף קכ.

מאי רוטב וכו'. עיין מה שכתבתי אני עני בקונטריס ככר לאדן דף ר' ע"א ע"ש ה' ברחמיו ירחם עלינו ויזכנו לעסוק בתורה לשמה ובמצוות ובגמילות חסדים לאורך ימים ושנות חיים: